

A gróf Buttler család története és „különös” kastélya Erdőtelken.

Írta: Kiszely Tóth Anett

A Buttler család Magyarországon, a múlt században egy csapásra az érdeklődés középpontjává vált. Nem kisebb írói nagyság véste nevüket az irodalomtörténet nagykönyvébe, mint maga Mikszáth Kálmán. Népszerűségüket és emlékezetüket az 1900-ban megírt *Különös házasság* című regénynek köszönheték, melynek főhőseiül, a Buttler család, János nevű tagját választotta Mikszáth.

Az eredetileg „Buttlar”-nak hívatott família ősi fészke, a mai Németország területén található Hessen. A család a régi hesseni lovagi szövetség tagja volt, birtokaik Elbersberg, Rieda, Kirchberg, Ziegenberg, Stiedenroda voltak. Ősi váruk Butler, az Ulster folyó partján emelkedett. A XVI. század végén a család egyik ága Sziléziába, majd onnan Lieflandba, Kurlandba majd innen Lengyelországba szakadt.

A Buttlerek Kurlandban található islitzi ága Magyarországon a XVII. század végén jelent meg. A Buttler grófoknak sokfelé, így Erdélyben és Zemplénben is voltak birtokaik. Erdőtelki kastélyukat a nógrádi- és hevesi birtokok központjának tartották.

Első képviselőjük itt báró Buttler János József, aki 1689-ben ezredesi rangban, az egri vár parancsnoki tisztséget töltött be. Az országgyűlés 1687-ben indigenálta, azaz honfiúsította, és az erről szóló oklevelet 1696-ban Heves vármegyében hirdették ki.¹

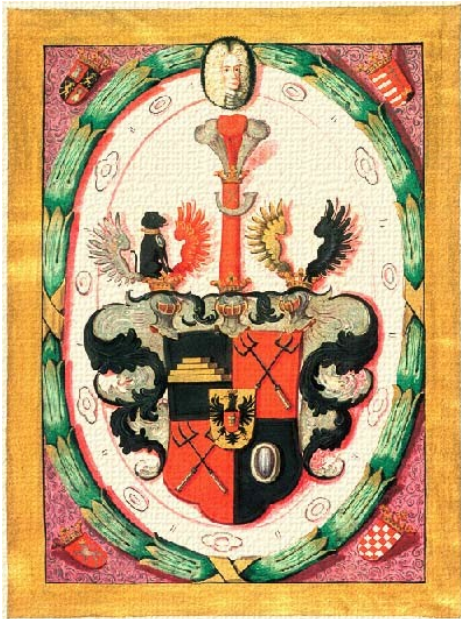
János József báró 1692-ben megszerezte alsó és felső Erdőtelket, Átányt, 1693-ban Pázmánd pusztát, később pedig a serőhalmi, hanyi és tenki pusztákat. A tekintélyes vagyon urát azonban súlyos gondok emésztették, hiszen feleségétől Sulmonek Annától nem született örököse. János József báró 1701-ben, röviddel halála előtt örökbe fogadta, és örökösévé tette fivérének a fiát, a Bécsben nevelkedő János Lajost.²

Buttler János Lajos 1712-ben grófi rangot nyert, és akit az 1705. évi 134. törvénycikkellyel a honfiúsított nemesek közé iktattak.³ Heves vármegyei erdőtelki, valamint Torontál vármegyei párdányi uradalmi után, az *erdőtelki* előnevet viselte.

¹ Kempelen Béla: Magyar nemes családok. II. kötet

² Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. II. kötet, Buttler-család.

³ Magyar Nemességi Zsebkönyv 1. Főrangú családok. Budapest, 1888. 63-64.

(A család másik ága a bajorországi gróf Buttler (- Clonebough) család, melynek tagja fogja majd örökölni a későbbiekben János Lajos birtokainak egy részét is, például a dobóruszkai uradalmat.)

A család címerpajzsának közepén, fekete széttart szárnyú sas látható, fején koronával.

Buttler János Lajos grófnak első felesége Heckenstal Zsófia Borbála, második felesége Hallweil Anna Mária Eszter bárónő. Két feleségétől összesen tizenkét gyermeke született.

Azonban Lajos gróf tizenkét csemetéje közül azonban csupán egyetlenegy gyermeke vitte tovább a Buttler nevet, Gábor nevű fia. Testvérei ugyanis vagy gyermekkorukban meghaltak vagy lányok voltak.

Gróf Buttler Gábor császári és királyi kamarás, a hatalmas családi vagyon és tekintély megteremtője, aki megszerezte a grófi rang mellé a „párdányi” előnevet,

II. Józseftől, a délvidéki Bánátban, adományként megkapta a közel 30 ezer holdas párdányi uradalmat.

A hatalmas vagyonnal és magas társadalmi ranggal rendelkező családnak nagy volt a tekintélye, nem csak Heves megyében, hanem országszerte. Erdőtelki kastélyukba, - amely a család birtokközpontja volt -, olyan előkelő személyeket láttak vendégül, mint az egri püspök, az örökös főispán és olyan nemesi, nagy múltú családok tagjait is, mint a gróf Orczyak, a Fayak a Keglevichék és a gróf Almássyak. Buttler Gábor nem siette el a nősülést, már betöltötte a 32. életévét, amikor végre feleségül vette Buttler Erzsébetet, aki távoli rokona volt. Házasságuk közel húsz éve alatt, tizenöt gyermekük született. A nagy Buttler vagyon azonban mégsem kellett, hogy elaprózódjon, hiszen csak öt gyermekük marad életben, közülük kettő fiú. Az idősebbik fiuk, Tamás Frigyes, aki 1771 szeptember 18.-án született, gyenge egészsége, és betegeskedése miatt nem érte meg a felnőttkort, így lett aztán a fényes párdányi Buttler név és a hatalmas vagyon egyetlen fiú örököse, az 1773. február 25.-én született János Benedek Vilmos grófé. Az ifjú gróf úrfi nem koptatta sokat az iskola padjait. Nagy nehézségek árán sikerül elvégeznie az egri jezsuita gimnázium két osztályát.

János valójában a vidéki gazdag arisztokrata fiatalok gondtalan, semmittevő életét élte. Még arra sem vette a fáradságot, hogy az „úri rend” második anyanyelvét, a latin nyelvet kifogástalanul elsajátítsa. Azonban a német nyelven kívül, kifogástalanul beszélt és írt franciául. Az 1791. év novembere, döntő és sorsszerű változást hozott az ifjú gróf életében. Az akkor 18 éves gróf Buttler János, egy téli vadászat kapcsán, a Borsod megyei Sályba, báró vásárosnaményi Eötvös Ignác kastélyába utazott. Ott élt, gróf Döry Gábor, 18 éves lánya, Katalin. Az Eötvös kastély, jómódú főúri légköre, a kellemes társaság nagyon tetszett az ifjú erdőtelki grófnak. Hiszen odahaza, az erdőteleki kastélyukban csak a folyamatos civakodásnak, vadaskodásnak, tékozlásnak volt szem és fültanúja.

Édesapja, Gábor gróf, érdekes ember volt. Néhány évvel felesége halála után, közel hatvanadik életévéhez, egy csizmadia elvált, és elég kicsapongó életet élő sátoraljujúhelyi feleségét, Nagy Borbálát alkalmazta a kastély kulcsárnőjeként és házvezetőnőjeként. Hamarosan azonban intim viszonyukról megyeszinten pletykálni kezdtek az emberek. Így nem marad más választás, hogy elejét vegyék a nagyobb botránynak, gróf Eszterházy Károly

egri püspök különleges engedélyével, az erdőtelki kastélyban összeházasodtak. A még akkor otthonlakó két Buttler fiú, Tamás és János nem kedvelték mostohaanyjukat „Borcsa grófnőt”, mindennapossá váltak a kiabálások, veszekedések.⁴ Ebből a mérgező légkörből „menekült” János Sályra, ahol találkozott gróf Döry Katalin kontesszel, és hamarosan már az Eötvös házaspárnak is bevallotta leplezetlenül, a lány iránt érzett lángoló szerelmét. 1791-92 telén, az Eötvös család is Egerbe utazott, ahogyan más, Heves és Borsod megyei arisztokrata- dzsentricsaládok hogy ott jókedvűen és hasonszórúek válogatott úri társaságában várják meg a tavaszt.

Egymást érő vendégeskedések, vidám poharazgatások, tánccmulatságok, reprezentatív

⁴ Sugár István: A különös házasság igaz története. In: Tolna Megyei Népújság, 1973. I. szám. 30.

megyebálok, és nem utolsó sorban az ilyenkor odavetődő színházi színészek előadásai jelentik a város falai között teledő úri famíliák szórakozását.⁵Egerben, a várhoz közel állt a Buttler grófok, egy emeletes pompás városi háza is. Mivel Eötvösék, gyámleányukkal, Döry Katinka kontesszel is Egerbe költöznek a téli hónapokra, János gróf mindennapos vendég lesz náluk. A Döry kisasszony pedig még 1792 tavaszán, ellátogatott Erdőtelekre, a kastélyban megrendezendő bálra, ahol megismerkedett János apjával. Nyilvánvaló volt tehát, hogy a fiatal Buttler gróf szándékai komolyak voltak.

Egy valóban „Különös házasság” igaz története

„Egy még nem is nagyon megsárgult krónika után írom ezeket a dolgokat, úgy amint következnek. Annyira biztosak és hívek az események egyes főadatai, hogy a neveket se tartom

szükségesnek megváltoztatni és semmi cirádát, semmi írói arabeszket nem teszek hozzá. Az, aki a naplójában feljegyeztet a történetkét, sohase szokott hazudni másoknak se. Hát még saját magának miként hazudott volna? Igaz hát minden sora. Miért rontsam én el nem igazra?”⁶ – ezzel a bevezetéssel indítja, 1900-ban megjelent regényét Mikszáth Kálmán.

A regény cselekmény az 1810-es években játszódik, az akkor 21 éves gróf Buttler János és a barátja Bernáth Zsigmond húsvéti szünidőre térnek haza Hegyaljára, Bodrog-Olasziban (a regényben Olaszröszkére) a sárospataki kollégiumból. Mikor megálltak egy fogadónál (Tóth György uram fogadójánál) enni-inni valamit, meghívja a két diákot kastélyába, báró Döry István (a valóságban gróf Döry Gábor). Ezután, otthon Buttler gróf feleségül kéri gyermekkori szerelmét, Horváth Piroskát, akinek az édesapja is áldását adja a lánykérésre.

⁵ U.o. Sugár. 40.

⁶ Mikszáth Kálmán: Különös házasság. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1953. 7. Mikszáth a Pesti Napló 1904. november 8-i számában is megerősítette, hogy a regényben „a fődolgok [...] mind a valósághoz híven vannak leírva. A legfontosabb, az esküvői jelenet valóságos fotográfia.” A regény először a Pesti Hírlap tárcarovatában jelent meg az 1890. áprilisi 22-i évfolyamban, majd később folytatásokban, Horváth Attila: Mikszáth Kálmán „különös” házassági históriája, In: Iustitia kirándul, Tanulmányok a „jog és irodalom” köréből, Szerkesztették: Fekete Balázs, H. Szilágyi István, Könczöl Miklós, Szent István Társulat, Budapest 2009. (a továbbiakban Horváth Attila) 54-58.

A két diák visszaindul a kollégiumba, de még előtte, - ígéretükhöz híven – betérnek Döry báró kastélyába Röszkére, aki még aznap éjjel kényszeríti Buttler grófot, hogy feleségül vegye a lányát, Döry Máriát, (a valóságban gróf Döry Katalin) akit a katolikus Szucsinka plébános titokban teherbe ejtett, így az esküvővel a külvilág szeme elől el lehetne rejteni a báró kisasszony szégyenét. Amint másnap reggel Buttler kiszabadult, máris gyámapja Fáy István debreceni királyi táblaelnök (a valóságban Fáy Bertalan) segítségével, pert indít az egyházi bíróságon kényszerítésre hivatkozva a házasság érvénytelenné nyilvánítása iránt. Azonban a rafinált báró Döry, hamis tanúkkal igazolja, hogy Buttler gróf szabad akaratából vette feleségül a lányát. A pereskedés hosszú évekig húzódik, végül pedig, annak érdekében, hogy a plébános szerelmi botránya miatt, ne essen folt az egyház tekintélyén, a bíróság a házasságot érvényesnek nyilvánította. Gróf Buttler János személyes tragédiája, hogy így nem vehette feleségül választottját, Horváth Piroskát. A katolikus egyházjog ugyanis nem ismeri a házasság felbontásának intézményét, az érvényes házasság megléte tehát eleve kizárja az újabb házasságkötést.⁷ A konfliktus lezárása a regényben talányos. Gróf Buttler János kedélye rideggé vált, az emberektől elidegenedett és magányosan halt meg Bécsben. Legalábbis a világ előtt így lett tálalva az, hogy ha már életében hozzá volt láncolva Döry Máriához, akkor majd a „halál” elválasztja őket egymástól.

A gróf tisztartója Buday, a temetés után négyszemközt elmondja Buttler titkárának Bóth úrnak, hogy előző éjjel ő felnyitotta a koporsót, és nem Buttler János holtteste volt benne, csupán egy bábu. A báb nyakában egy tábla volt, amelyen, latin nyelven egyetlen szó állt: „Tace!” azaz, „Hallgass!”. Mikszáth rejtelmesen felveti a lehetőségét annak, - mivel a temetés után Piroška is nyomtalanul eltűnik - hogy a két fiatal ilyen módon lehetett csak egymásé, és boldogan élnek, míg meg nem halnak egy távoli helyen, mint a mesében. Nem maradhatott el a regény végéről a protestáns Mikszáth Kálmán „bírálata” sem, mint politikus, és mint író annak a nézetének adott hangot, hogy a rossz házasságok felbontását – főképpen akkor, ha törvényellenesen köttetnek – az egyháznak nem volna szabad megakadályozni. De hát mit tehet a halandó ember, ha még a békák is csak azt brekegik, a mocsarakban hogy: „Urrak a papok! Urrak a papok!”⁸

De lássuk, a valóságban hogyan is játszódtak le e különös események. Az író pedig, aki regénye elején leszögezi, hogy minden szava igaz, vajon akkor mi okból nem a valós történéseket írta meg? Legelőször le kell szögezni, hogy a regényre nagy hatással volt a polgári házasságról szóló, nagy vitát kiváltó 1895. évi XXXI. törvénycikk, amit országgyűlési

⁷ Petrasowszky Anna: Sikertelen perből, különös házasság. In.: Miskolci Jogi Szemle 12. évf. 2. szám, 2017.

⁸ Pásztor Emil: Gróf Buttler János „különös házassága” In: Magyar Szemle, Új folyam VIII. 7-8. szám, 1999.

képviselőként maga Mikszáth Kálmán is támogatótt. Ennek eredményeképpen megvádolták az írótt azzal is, hogy egyházellenes propagandisztikus nézeteinek híresztelése okán Buttler János házassági perét a végletekig kifordítva és torzítva írta meg.⁹ 1901-ben megszólalt az ügyben, Mikszáth fő forrása, Bernáth Dezső, aki a regénybeli Bernáth Zsigmond fia volt. Azt állította, hogy ezt a történetet a szereplőktől hallotta és egy csomó régi levélben olvasta. Mikszáth Kálmán jóhiszeműen hitelt adott ennek a múlt század végén hallott érdekes, és szokatlan történetnek. Mára már tudható, hogy Bernáth Dezső által elmondottak nagy része nem felel meg az igazságnak. 1931-ben jelent meg dr. Dőry Ferenc, Gróf Buttler János házassága című, történelmi alapossággal megírt és forrásokkal alátámasztott könyve, amelyben részletesen tanulmányozta a gróf Buttler- gróf Dőry váló- és köteléki pernek az egrri érseki levéltárban őrzött, vaskos iratanyagát.¹⁰

⁹ U.o.: Petrasowszky. 75. Ld.: Bosits Gábor kúriai bíró a Vasárnapi Újságban Gróf Buttler János házassága című cikkében, amelyet „Egy történetbuvár” aláírással jegyzett felszólította Mikszáthot könyve visszavonására (Vasárnapi Újság 1904. 14. szám 51. évf. 218-220. p.), vö: Ágotha Tivadar: A „Különös házasság” 1951-ből nézve, Dr. Dőry Ferenc 1931-ben kiadott Gróf Buttler János házassága című könyvében hiteles okiratokkal bizonyítja Mikszáth állításainak valótlanságát.

¹⁰ Gróf Dőry Ferenc: Gróf Buttler János Házassága, 1931, Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda, 4-6., Dőry Ferenc (1875-1960) jogász, levéltáros, 1932-1934 között a Magyar Országos Levéltár megbízott főigazgatója, jogtörténészként a magyar közjog történetének kutatója, a Magyar Kultúra című folyóirat szerkesztője, aki a Dőry család leszármazójaként levéltári és családi dokumentumok alapján dolgozta fel gróf Buttler János és gróf Dőry Katalin házassági pereit. Ld.: Pásztor Emil: Gróf Buttler János „különös házassága” In: Magyar Szemle, Új folyam VIII. 7-8. szám, 1999.

A valóság persze, makacs dolog, a könnyelmű természetű gróf Buttler János, soha nem volt a sárospataki kollégium diákja, joghallgató pedig pláne nem. Bernáth Zsigmond nem lehetett osztálytársa Buttlernek, hiszen 17 évvel volt fiatalabb nála, ami azt jelenti, hogy a gróf házasságkötése idején még csak másfél éves gyermek.¹¹ Buttler János, Sályon, báró Eötvös Ignácéknál ismerkedett meg annak unokahúgával, gróf Döry Gábor lányával, gróf Döry Katalinnal.¹² Az eljegyzést 1792. május 31-én tartották Pesten. Az eljegyzési gyűrűvel egyidejűen, házassági szerződést is kötöttek, ebben Buttler gróf kijelentette, hogy Döry Katalint, „Isten eő Szent Fölsége vezérlése mellett szabad akaratombul és egyenes szívbéli indulatomtól viseltetvén” jegyezte el, és 10.000 rajnai forint kötbért állapítottak meg arra az esetre, ha valamelyik fél elállna a házasságtól.¹³ Buttler apja ellenezte a fia és a Döry grófkisasszony házasságát, de az eljegyzés után egy hónappal elhunyt, így érdemben nem tehetett semmit. János gróf, apja halála után óriási vagyont örökölt, Ung vármegyétől Torontál vármegyéig, elsősorban földbirtokokat. Mivel a szülei már nem éltek, abban az időben még fiataalkorúnak számított, ezért Katalint csak püspöki engedéllyel vehette feleségül. Birtokai

gondnokához, Fáy Bertalanhoz fordult, hogy segítsen meggyőzni az egri püspököt.

Valójában az egri püspök, gróf Eszterházy Károly sem támogatta kezdetben a házasságkötést, de később megengyhült és megadta az engedélyt a giricsi katolikus templomban 1792. augusztus 20-án

megtartásra került esketésre. Girics falu lakosai előtt, de a Buttler és a Döry rokonok nélkül tartották meg a menyegzőt. Másnap Sályon előbb még felkeresték báró Eötvösöket, majd ünnepélyes keretek között, zeneszóval vonult be a friss házaspár Erdőtelekre.¹⁴

¹¹ Pásztor Emil: Gróf Buttler János „különös házassága” In: Magyar Szemle, Új folyam VIII. 7-8. szám, 1999.

¹² U.o.:Petrasowszky.75., Hőgye István: Girincs község története, Kiadja: Girincs Község Önkormányzata, Girincs, 1999. 113.

¹³ HML, Protocollum In et Extabulationum 1794-1798. 13-14. I. közli még: Hőgye István.113.

¹⁴ Döry. 19-20., Gr. Eötvös Ignácné nyilatkozata (1827. jún. 4.) In: Vasárnapi Újság 1904. 14. szám 51. évf.. 219.

Ágytól és asztaltól elválasztattak.

Egy ideig valóban zavartalan volt a fiatal pár boldogsága, azonban amikor első gyermekük halva született, ez a tragédia feldúlta a családi életüket. Alig két évvel az esküvő után kapcsolatukat kikezdte a féltékenység, amire okot elsősorban az ifjú Buttler gróf ad, aki nem igazán vette komolyan a házastársi hűséget és éppen olyan lendülettel és vehemenciával üldözte szerelmével a többi fiatal lányt, mint amilyen hevesen udvarolt egykor a feleségének. Katalin megelégtelt a férje folytonos kicsapongásait, és elköltözött erdőtelki kastélyukból, majd keresetet adott be az egri püspöki székhez, melyben kérte az egyházi bíróságot, hogy kötelezze férjét arra, hogy őt visszafogadja és tisztességes házastársként éljen vele, ellenkező esetben adja ki a hozományát és róla megfelelő módon gondoskodik. A keresetlevélre Buttler válasza támadó volt és vádaskodó, mindazonáltal a bíróság ítéletében kötelezte rá, hogy fogadja vissza a feleségét, és amíg ennek eleget nem tesz, addig évi 1800 rajnai forintot fizessen tartásdíj gyanánt.¹⁵ 1801-ben a gróf végre, 7 év különélés után végül is visszafogadta feleségét és két éven át viszonylag nyugodtan éltek. De később megint elmérgesedett a viszonyuk, mígnem János gróf a feleségét a kastélyból elüldözte. Az újból várandós grófné a megpróbáltatások miatt elvetélt.¹⁶ 1803. december 20-i ítéletében, immár a csanádi püspöki szék, mint választott bíróság, megállapította, hogy a gróf engesztelhetetlen gyűlöletet táplál felesége iránt, ezért nem lehetséges, hogy a grófné a férje házához súlyos lelki és testi veszély nélkül visszatérjen. Így nem maradt más megoldás, minthogy őket a bíróság ágytól és asztaltól véglegesen elválassza, és a grófnőnek évi 2500 rajnai forint tartásdíjat állapított meg.¹⁷ Gróf Buttler Jánost azonban nem csak tönkrement házassága aggasztotta, hanem az a sürgető és rendkívül fontos kötelezettsége, hogy a *párdásnyi és erdőtelki gróf Buttler* név fennmaradása, a vagyon egybetartása érdekében fiú örököszt produkáljon. Ehhez azonban törvényes házasságból született gyermekre volt szüksége, ami szerencsétlen helyzetében nem volt megoldható. A polgári házasság intézménye még a korban nem létezett, így más választása nem lévén indítványozta a házassága semmissé nyilvánítását. Ezt követően gyakorlatilag 28 éven keresztül ment a folyamatos pereskedés, Sávoly Sámuel, gróf Buttler ügyvédje, még a zsarolástól vagy a tanúk lefizetésétől sem riadt vissza. Azt akarták mindenáron bizonyítani, hogy 35 évvel korábban, Buttler a Dőry család kényszerítette arra,

¹⁵ Az egri szentszék ítélete gr. Buttler János és neje válóperében, Egri Érseki Levéltár, Idézi: Dőry. 130.

¹⁶ Dőry. 41-47.

¹⁷ " A csanádi püspöki szentszék választott bírósági ítélete, Egri Érseki Levéltár, 1818. évi per 2. sz. melléklet. Dőry. 130.

hogy Katalint feleségül vegye. 1831. június 30.-án az érseki bíróság végül ítéletet hozott, és a házasságot érvényesnek nyilvánította. A bíróság álláspontja az volt, hogy a felperes, azaz Buttler gróf tanúbizonyítása nem vezetett eredményre, mivel tanúinak szavahihetősége megkérdőjelezhető.¹⁸ Buttler gróf, persze, fellebbezett az ítélet ellen. Minden bizonnyal a fellebbezése pozitív irányba terelése okán, Buttler 1833-ban, mint a falu földesura, szétbontatta Dobóruszkán, a várkapitány Dobó István síremlékét, és a fedlapot Egerbe szállíttatta, és Pyrker érseknek adományozta, abból a célból, hogy az egyházi előjáróság tovább mélyíthesse az egri vár kultuszát.¹⁹ Azonban ez sem érte el a kívánt hatást, mert 1833. június 19-én hozott ítéletével a bíróság a fellebbezést alaptalannak nyilvánította, ezzel pedig végleg lezárult a „különös házasság” pere.

Mindezek után Buttler János gróf mérgében áttért a református hitre, 1835-ben egy alapítványt hozott létre a Ludovika hadiakadémia javára, és vagyonából 126.000 pengő forint adománnyal támogatta az intézményt.²⁰ A feldúlt és csalódott gróf élete végéig fizette feleségének az évi 5000 rajnai forint tartásdíjat, de soha többet nem találkoztak. Élete hátralévő részét Palágykomorócon töltötte, és a település református templomának felújítására, díszítésére nagyobb összeggel járult hozzá. Itt fejezte be életét, 73 évesen 1845. május 7.-én.²¹ Felesége, Döry Katalin, 7 évvel élte túl a gróft. Döry Ferenc így jellemzi Buttlert: „*egyedül saját szenvedélyei vezették,... a házaselet tekintetében sem akart erkölcsi korlátokat és maga felett tekintélyt elismerni*”.²²

©. **Kiszely Tóth Anett. 2021.**

Minden jog fenntartva!

¹⁸ Az egri érseki szentszék ítélete gróf Buttler János köteléki perében, Egri érseki levéltár, Köteléki per jegyzőkönyve 553. l. Ld.: Döry. 138.

¹⁹ Löffler Erzsébet: Pyrker László egri érsek és az egri vár kultusza. Ld.: Petrasowszky. 89.

²⁰ 1836. évi 40. törvénycikkben fejezte ki a nemzet Buttler felé hálóját.

²¹ Palágykomoróc Református Templom parókia, 1845.-évi 7. sorszámú bejegyzése: „*Május 7. Méltóságos Bardányi Gróf Buttler János Úr Meghalt Dobóruszkán tétetett a Palágyi Református Templom alatti sírboltba, hol nyugodjon békességbe, meghalt csuklásban, volt 73 éves.*”

²² Idézi még: Kiss Béla: Gróf Buttler János „különös” házasságának igaz története.

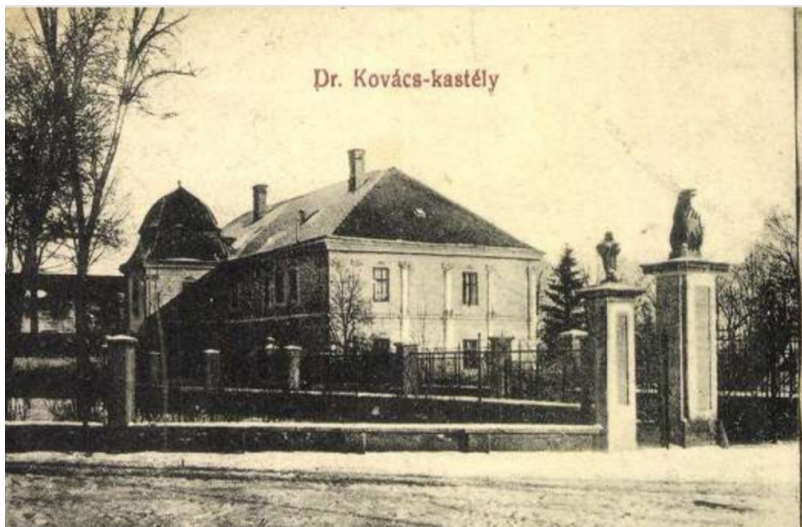
A gróf Buttler-család erdőteleki „különös” kastélyának építészettörténete.

Írta: Kiszely Tóth Anett

Mivel Erdőtelek, a hevesi és nógrádi uradalom központja volt, így ide gróf Buttler János Lajos impozáns kastélyt álmodott meg. A ma is álló kastély építésénél, Buttler gróf egy régebbi épület falait is felhasználtatta, amikor 1715-ben megkezdődtek az építkezési munkálatok.

Amikor gróf Buttler János Lajos 1749-ben kelt végrendeletében javairól rendelkezett, már csak egy fia van életben és három lánya. Az erdőtelki birtok és a rajta álló kastély így tehát Gábor Rudolf birtokába került, aki, mint ahogyan fentebb említésre került, a kastélyt tovább bővítette, korszerűsítette. gróf Buttler Gábornak két fia, aki szintén Gábor és Antal, akik 1783 és 84-ben megszerezték Bárdányt, és így ők már a bárdányi előnevet használták.

Gróf Buttler Gábor unokája öröklő a későbbiekben az erdőtelki birtokot is, a Mikszáth-regényből is ismert János Benedek Vilmos. Ő a Buttler család utolsó férfi sarja, és mivel örökös nélkül halt meg 1845-ben, így vele sírba szállt a Buttler dinasztia grófi ága.

Hogy a család ősi fénycse fennmaradjon, János pótvégrendeletében egy bajorországi rokonára gróf Buttler Sándorra hagyta szerzeményi javait, ami már akkor nem képezte az erdőtelki kastélyt, hiszen azt már korábban adóságai fejében elzálogosította a nagyvilági életet élő nemes.

1845-ben az erdőtelki birtokot elárverezték, azzal együtt a kastélyt és a hozzá tartozó kertet idősebb dr. Kovács József sebész tanár vásárolta meg. Idősebb dr. Kovács József halála után nevelt fia és egyben unokaöccse, ifj. dr. Kovács József örökölte a birtokot, és ő létesített a kertből gazdag élőfa gyűjteményt, ami mára országos hírű arborétummá vált.

Bár kétségtelen tény, hogy Buttler Jánosnak nem volt erőssége a pénzügyek, és meglehetősen tékozló életvitelt folytatott, melynek következményeképpen birtokainak egy részétől meg is kellett válnia. Elvitathatatlan tény azonban, hogy a Ludovika Akadémia (Ludoviceum)

építését elősegítő nagylelkű támogatása (126.000 forint) magasan felülmúlta a névadó Mária Ludovika magyar királyné (I. Ferenc harmadik felesége) felajánlását. Ezzel a cselekedetével méltán örökítette meg nevét az utókornak.

A Buttler grófok valóban úgy cselekedtek mindig, és éltek életüket, ahogyan jelmondatuk is szól: *Sum spiro spero, avagy amíg élek, remélek!*

A kastély, klasszicizáló késő barokk stílusban, azaz úgynevezett *copf* stílusban épült. A *copf*, vagy *paróka* stílusú épületek Kelet-Európában a 18. század utolsó évtizedeiben váltak nagyon népszerűvé. A rokokó irányzattal együtt a barokk késői ága, mintegy átmenet a barokk és a klasszicizmus között. A *copf* stílusú épületek szakítanak a barokk mozgalmas, hullámzó formáival, vonalvezetésük letisztultabb, áttekinthetőbb. Mind az alaprajz tekintetében, mind a homlokzat kialakításában egyszerűsége, világosságra törekedtek. Szigorúan véve 1760 és 1795 közötti időszak építészetét nevezhetjük, az osztrák szakirodalom hatására, *copfnak*

elnevezett stílusirányzat fénykorának. Így nyilvánvaló, hogy a Buttler-kastély második építési fázisakor (1783-1794) kapott *copf* stílusjegyeket. A stílusirányzat a nevét, az egyik leggyakrabban használt építőmotívumról, a fesztónról kapta, amely nagyon emlékeztet, az ebben az időszokban nagyon divatos parókaformára. Ez azonban nem az egyetlen, és

nem is a legfontosabb jellemzője, azonban erről a jellegzetességéről könnyebben felismerhető. Alaprajzi rendszere, térformálása és térkapcsolása, tömegképzése és szerkezeti megoldásai általában barokk elvek szerint alakulnak. De a barokk feszítő dinamikája erősen lehiggad, a tagozatok hullámzása kiegyensúlyozottabb vonalvezetést mutat.¹ A változás tehát nem csak díszítésben mutatkozott meg, hanem az egész architektúrában tetten érhető, éppen ezért klasszicizáló késő barokknak is hívják ezt az időszakot, ezzel is jelezve, hogy átmenetet képezett két korszak határán. Valóban átmenet volt, azonban talán önálló építészeti stílusként is megállná a helyét, tekintve hogy –általában – hiányzik az épületekből a klasszicista portikusz alapsémája. Azonban a díszítések majdnem teljes hiánya, a nyitott és a zárt felületek harmonikus aránya, az egyenes vonalak, a horizontálisok és a vertikálisok uralma jól megkülönbözteti ezeket az alkotásokat a barokk művektől. A klasszicizáló késő barokk irányzat nem jelenti az épületek antikos megjelenését, vagy az antik építészet másolását.

¹ Rados Jenő: *Magyar építészettörténet*. Budapest, 2013. 195.

Ebben az időben még nem volt lényeges az archeológiailag pontos építésmód, a hangsúly az evokáción volt, az antik kultúra építészeti elemeinek felidőzésén.²

Az erdőtelki kastély építéstörténete két, jól elkülönülő részre bontható. Gróf Buttler János Lajos kezdi meg az építkezést, 1715-ben majd halála után fia Gábor szintén változtat és bővít a kastélyon 1783 és 1794 között. Ekkor nyerte el az impozáns épület, ma is látható végleges formáját. A közel 858 négyzetméter alapterületű kastélyban pince, - melyből nyílt az az alagút, ami a néphagyomány és a legenda szerint, a főúri rezidenciát

kötötte össze a település templomával, ennek igazolása még várat magára, - és két lakószint található.

Téglalap alaprajzú, a nyugati homlokzatán erőteljesen előreugró középrizalittal rendelkezik, amely kocsiáthajtóként is funkcionált. A középrizalit földszintjén csúcsíves boltozattal tagolt, amely leginkább gótikus építészetre jellemző. Már önmagában az a tény hogy a copf építészetet a gótikus stílusjegyekkel keverték, rendkívül különleges és ritka.

A középrészről délre is találunk egy enyhe kiülésű rizalitot.

Az érett barokk építészeti

stílusirányzatára jellemző módon, a két rizalit között, az emeleten látható egy kör alakú ablaknyílás, ívelt szemöldökpárkánnyal.

A kastély teljes külső falfelületén, sávos kváderezés látható. Az emeleti ablaknyílások szemöldökpárkányát stukkó díszíti, a rokokó díszítőstílusra jellemző kagyló motívummal, melyet két oldalon akantuszlevél keretez. Az épület falsíkját ion stílusú négyzetes

a

² Kiszely Tóth Anett: Békés megye két kastélyának építészettörténeti és társadalomtörténeti jelentősége a 19-20. században. 12.

pillaszterek tagolják. Az oszlopfőket volutás, azaz csigavonalas párnatag ékesíti rajta akantuszlevél, és feszton ornamentika.

A középrizalított toronyszerű, manzárdtető, a kastélyt pedig konytyolt nyeregtetős födém fedi.

A kastély földszintjén található nagytermet gótikus festés díszíti, míg az ebből a helyiségből keletre nyíló szalonban rokokó stílusú falfestmények díszítik a teret. A négy kerti kapu pillérjeit egykor kővázák ékesítették, a főkapu nagyobb méretű oszloppárjának

díszje pedig, a Buttler-család címerállataként két sas örködött. Napjainkban, a kővázák közül, csupán kettő látható, azonban a sasok már régen „elrepültek” a pillérekről. A kastély udvarán egy nyújtott téglalap alaprajzú, földszintes, nyeregtetős gazdasági épületet találunk. A gazdasági épület nyugati szárnyában egy, Magyarországon pártját ritkítóan művészi kivitelezésű, csodaszép háromhajós boltozott istálló látható.

A kastély belső terei is jól áttekinthetőek.

A földszinti nagyteremben neogótikus, az ebből nyíló kisebb szobában pedig rokokó stílusjegyekkel felvértezett falfestés maradványaira bukkanunk.

A 19. század második felének társadalmi változásai és technikai fejlődése jelentős átalakulást eredményezett a hazai arisztokrácia mindennapi életében. Az addig sokak által egyhangúnak tartott hagyományos főúri életforma keretei tágabbá váltak, de a hagyományaihoz erősen ragaszkodó arisztokrácia továbbra is sok mindent megőrzött évszázadok során kialakult szokásaiból. A kastély

egyediségére jellemző, hogy korának szinte összes technikai vívmányával rendelkezett.

A korszerű fűtéstechnika mellett megtalálható volt az étellift, a villanyáram, a vízvezeték.

A Buttler-kastély minden kétséget kizáróan, egy valódi építészettörténeti kuriózum.

Ötvöződik benne, az érett barokk, a klasszicizáló késő barokk, azaz a copf

stílus, valamint olyan egyedi irányzatokra jellemző díszítő és épületelemek is melyek együttes alkalmazása a magyar építészettörténetben rendkívül ritka, úgy mint a gótikus irányzat csúcsíves boltívei illetve a rokokó díszítőelemeinek legfontosabbja, a kagyló. A Buttler-kastély pótolhatatlan és illusztris értéket képvisel, hiszen mesél nekünk. Egy olyan kor

és egy olyan társadalmi réteg hívta életre, melyre egykoron nagy tisztelettel tekintettek.

A fényűzés, a vagyon, a rang és a hatalom szimbóluma volt. Sok embernek munkát, és otthont adott egykoron, és a személyzet tagjai, kik a kastély vérkeringését jelentették, szinte sajátjukként gondozták helységeit.

A szemképráztaó enteriőrök, a csodás szalonok, a maguk nyelvén mesélik el a történetüket. Mesélnék az építető családról, mesélnék a korról melyben született, és mesél a jelenéről is. Sajnos a szebb napokat is megélt épület évek óta vár arra, hogy végre a kor, melyben a múlt mementőjaként áll, méltóképpen megbecsülje, és figyeljen rá, mert megérdemli! A kastély műemlék, hiszen semmi

máshoz nem hasonlítható, egyedi atmoszférája, építészeti sajátosságai fontos történeti emlékek is, országunk történelmének, kultúrájának eseményei fűződnek hozzá, és jelentős személyek emlékét őrzi. Hiszen az épített örökségnek ez a típusa, a társadalom kiváltságos tagjai számára épült otthonként, építészeti stílusokat felvonultató és bemutató mivoltuk végett különültek el a többi lakóépülettől.

Kastélyépületeink tanítják az utókor emberét, megtalálható és felfedezhető bennük minden, amit csak tudni vágyunk az építető családról, avagy arról a korról melyben megalkották. Minden egyes díszítőeleme, téglája és kovácsoltvas eleme, kváderköve, vagy tetőzete, de még a szalonok intarziás, stukkós mennyezete és falfestményei is árulkodóak, és elmesélik a maguk történetét, nem kisebb jelentőségű hallgatóságnak, mint az utókornek.

©. *Kiszely Tóth Anett. 2021.*

Minden jog fenntartva!